

АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розкрито сутнісні особливості активізації діяльності ТНК в умовах посилення глобалізаційних процесів. Проаналізовано напрями стратегічного впливу транснаціональних корпорацій на світову економіку. Зроблено висновок про те, що перетворення глобальної економічної системи значною мірою проявляються у процесах концентрації капіталу й виробництва, які набувають характеру глобальної монополізації. Ця тенденція сучасного розвитку є як причиною, так і наслідком посилення ступеня міжнародної монополізації. Встановлено, що закономірністю сучасного етапу глобалізації є формування глобальних корпорацій, які у своїй діяльності фактично стають невідконтрольними національним урядам та міждержавним органам. Встановлено, що корпорації постійно трансформуються з урахуванням вимог глобального конкурентного простору.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, глобалізація, концентрація капіталу, конкуренція, монополізація.

The revitalization of essential features of the multinational corporation in the context of increasing globalization processes has been revealed in the article. The ways of strategic impact of corporations on the world economy have been analyzed. It has been concluded that the changes of the global economic system appear at the larger extend in the process of capital and production concentration, that copy features of the global monopolization. This trend of the modern development on the one hand is causing and on the other hand is affecting the degree of monopolization

¹ Доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету

enhancement. It has been established that the pattern of the current stage of globalization is to create such global corporations with activities that are in fact not controlled by any national government or international one. It has been concluded as well, that the corporation is constantly transformed to meet the requirements of global competition area.

Key words: multinational corporations, globalization, capital concentration, competition, monopolization.

В статье раскрыты сущностные особенности активизации деятельности ТНК в условиях усиления глобализационных процессов. Проанализированы направления стратегического влияния транснациональных корпораций на мировую экономику. Сделан вывод о том, что изменения глобальной экономической системы в значительной степени проявляются в процессах концентрации капитала и производства, которые приобретают характер глобальной монополизации. Эта тенденция современного развития является как причиной, так и следствием усиления степени международной монополизации. Установлено, что закономерность современного этапа глобализации является формирование глобальных корпораций, которые в своей деятельности фактически становятся неподконтрольными национальным правительствам и межгосударственным органам. Установлено, что корпорации постоянно трансформируются с учетом требований глобальной конкурентного пространства.

Ключевые слова: транснациональная корпорация, глобализация, концентрация капитала, конкуренция, монополизация.

Поставка проблеми. Закономірністю сучасного етапу глобалізації є формування глобальних корпорацій, що фактично стають непідконтрольними національним урядам та міждержавним органам. Проведені заходи щодо

лібералізації економічних відносин, а також просування високих технологій суттєвим чином вплинули на те, що економіки країн, які розвиваються, стали досить привабливими для інвесторів, результатом чого було підвищення рівня інвестування. Наприкінці ХХ століття розпочався один з найважливіших етапів розвитку світових глобалізаційних процесів, чому сприяла перш за все ринкова трансформація економік пострадянських держав. Для країн з ринками, що формуються, вплив глобалізації полягає перш за все у тому, що докорінні економічні зрушення є передумовою їхньої інтеграції до світового господарства на конкурентних принципах, формування яких відбувається одночасно на національному рівні та у міжнародній сфері й передбачає становлення конкурентноспроможних корпорацій.

Метою статті є аналіз особливостей проявів активізації діяльності транснаціональних корпорацій за сучасних умов розвитку світової економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день важливі аспекти активізації діяльності ТНК за умов глобалізації глибоко проаналізовано у працях таких українських та зарубіжних вчених, як В. Базилевич, А. Березной, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Гражевська, Т. Гудим, П. Єщенко, В. Зуєв, Ю. Кіндзерський, Д. Лук`яненко, О. Пахомов, В. Сіденко, Я. Столярчук, О. Рогач, А. Філіпенко, М. Шимаї, О. Шнипко, О. Шнирков, Ю. Яковець та інші. В їхніх працях аналізуються проблеми економічної концентрації, підвищення конкурентоспроможності фірм у глобальній економіці, регулювання процесів становлення і розвитку корпорацій. Однак чимало аспектів цієї проблеми залишаються ще недостатньо проаналізованими.

Основні результати дослідження. В умовах посилення глобалізаційних процесів корпорації стають «позанаціональними» у своїх стратегічних рішеннях про розміщення виробництва, переміщення капіталу, використання прибутку тощо. При цьому безумовним пріоритетом для них є збереження та примноження капіталу. Відстеження динаміки вивезення капіталу за кордон дає змогу зробити висновок про чітку кореляцію цього показника з економічною та політичною стабільністю у країні [1, с. 32]. Очевидно, що глобальна експансія

транснаціональних корпорацій зумовлює виникнення як негативних, так й позитивні наслідків у країнах, які приймають інвестиції [2, с. 37-41].

Транснаціональні корпорації з країн, що розвиваються, в останнє десятиріччя завдяки сприятливій кон'юктурі світового ринку та лібералізації вивезення капіталу суттєво посилили свої позиції у процесах світового експорту ПП. Реалізуючи перш за все свої переваги на внутрішньому ринку, вони доволі успішно просуваються на світовий ринок інвестицій, розширюючи в такий спосіб транснаціональну діяльність. Зарубіжні активи та проекти при цьому є додатковим чинником, що посилює не лише їх конкурентоспроможність на глобальному рівні, а й позиції на національному ринку [3, с. 56-59].

Спочатку ці компанії здійснювали інвестиційну експансію в сусідні країни, а потім просувалися в інші регіони у пошуках нових ринків збуту. Згодом основні потоки капіталу почали спрямовуватися переважно у розвинені країни з метою одержання доступу до передових технологій, сучасних прийомів менеджменту та кадрів з найвищою кваліфікацією. Отже, можна спостерігати зміну мотиваційних чинників для інвестування компаній з цієї групи країн зі стрімкого отримання прибутку на досягнення певних геостратегічних цілей. Це перш за все стосується державних корпорацій, що реалізують загальнодержавні зовнішньоекономічні пріоритети.

Поступово деякі з цих корпорацій перетворюються в глобальні ТНК, оскільки уже володіють необхідними для такого статусу не тільки масштабами діяльності, а й якісними ознаками – світовими торговельними марками, висококваліфікованими кадрами та конкурентною бізнес-моделлю. Однак практика засвідчує, що діяльність нових ТНК чинить неоднозначний вплив на країни інвестування. До того ж реальних контурів набувають ризики втрати національного контролю над стратегічними активами цих країн та їх перехід під контроль державних корпорацій з країн, що розвиваються. У цьому зв'язку доволі часто загострюються відносини між державними органами розвинених країн з корпораціями перш за все Китаю та Росії, що матиме вплив на їхню

експансію і у подальшому. Разом із тим, ще не відомо, як саме на фоні посткризового відновлення світової економіки ТНК з країн, що розвиваються, зможуть здійснювати управління своїми зарубіжними активами. Криза виявила глобальні диспропорції у світовому інвестиційному процесі, що є додатковим викликом для діяльності ТНК, які представляють згадані країни [4, с. 79-82].

На шляху поглиблення міжнародних економічних відносин однією з найважливіших залишається діяльність ТНК, розширення якої відбувається в першу чергу внаслідок горизонтальної та вертикальної корпоративної інтеграції шляхом міжнародного злиття та поглинання підприємств. Сприяють цим процесам, як вже було відзначено, й перетворення, спрямовані на лібералізацію, приватизацію та впровадження передових технологій, а також можливість скороти витрати виробництва шляхом здешевлення складових собівартості продукції (сировини, енергоносіїв, трудових ресурсів тощо), використання ефекту синергізму від об'єднання виробничих потужностей та відкриття нових ринків за географічною ознакою. У таблиці 1 наведено динаміку показників діяльності ста найбільших корпорацій світу у 1993-2012 рр.

Слід також зазначити, що з групи країн з перехідною економікою та країн, які розвиваються, ряд ТНК посідають позиції провідних на світовому ринку у таких галузях, як автомобільна, хімічна, електронна промисловість. У галузях, де діє глобальна конкуренція, значна частина ринку припадає на компанії з Китаю, Кореї, Індії, Тайваню. Зростання кількості ТНК у згаданих країнах значною мірою обумовлено впливом глобалізації. Розвиток цих процесів є складним, однак особливе значення при цьому має поєднання конкуренції та політики лібералізації. У міру зростання рівня відкритості економіки країни для міжнародної конкуренції щоразу більше компаній починають конкурувати з ТНК інших країн. Така конкуренція змушує їх підвищувати якість товарів і сприяє формуванню конкурентних переваг і розширенню можливостей для конкуренції на зовнішніх ринках [5, с. 28-32].

У Звіті про світові інвестиції за 2011 рік зазначається, що у ряді приймаючих країн висловлюється стурбованість щодо впливу державних ТНК

на національну безпеку та рівні умови для компаній, які конкурують між собою. У світі нараховується близько шістсот п'ятдесяти державних ТНК, які є важливим джерелом прямих іноземних інвестицій. Вони володіють до 8500 зарубіжних філій у світі. Незважаючи на те, що їх кількість становить менше, ніж 1% цих ТНК, їх прями іноземні інвестиції доволі суттєві за обсягами і у 2010 році досягли 11% їх загального обсягу у світі. Свідченням цього є те, що у списку ста найбільших транснаціональних корпорацій світу налічується дев'ятнадцять державних ТНК. Однак державні ТНК становлять доволі неоднорідну групу. Так, зокрема, країни, що розвиваються, та держави з перехідною економікою, є країнами базування 56% цих компаній [6, с. 11].

Таблиця 1

Динаміка деяких показників діяльності ста найбільших корпорацій світу протягом 1993-2012 рр.

Рік	Активи, млрд. дол. США			Продаж, млрд. дол. США			Зайнятість, млн. осіб		
	усього	іноземні		усього	іноземний		усього	іноземна	
		вартість	%		вартість	%		чисельність	%
1993	3721,9	759,3	28,2	3710,7	1591,0	43,0	10,7	5,1	47,7
1995	4511,4	1700,8	37,7	4125,6	2000,9	48,5	11,6	5,8	49,8
1998	4610,0	1922,0	41,7	4099,0	2063,0	50,3	12,1	6,5	51,2
1999	5092,0	2124,0	41,7	4318,0	2123,0	49,2	13,3	6,1	45,9
2000	6293,0	2554,0	40,6	4797,0	2441,0	50,9	14,3	7,1	49,7
2002	6891,0	3317,0	48,2	4749,0	2446,0	51,5	14,3	7,0	49,0
2004	8852,0	4728,0	53,4	6102,0	3407,0	55,8	14,9	7,4	49,7
2005	8683,0	4732,0	54,5	6623,0	3742,0	56,5	15,1	8,0	53,1
2006	9239,0	5245,0	56,8	7088,0	4078,0	57,5	15,4	8,6	55,8
2007	10702,0	6116,0	57,1	8078,0	4936,0	61,1	14,8	8,4	56,8
2008	10790,0	6161,0	57,1	8406,0	5168,0	61,5	15,7	9,0	57,3
2009	11543,0	7147,0	61,9	6979,0	4602,0	65,9	15,1	8,6	57,0
2010	11939,0	7285,0	61,0	7723,0	4883,0	63,2	16,1	9,4	58,4
2011	12531,0	7634,0	60,9	8827,0	5783,0	65,5	16,4	9,9	60,4
2012	12842,0	7698,0	59,9	8727,0	5662,0	64,9	16,8	9,8	58,3

Джерело: Складено автором за даними: World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development / United Nations. – New York and Geneva. 2009. – P. 19; World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies / United Nations Conference of Trade and Economics, New York and Geneva. – 2012. – P. 25; World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment and Trade for Development / United Nations. – New York and Geneva, 2013. –P. 27.

Швейцарські вчені Стефанія Віталі, Джеймс Глаттфельдер та Стефено Баттістон, проаналізувавши результати діяльності тридцять одного мільйона публічних та непублічних компаній, дійшли висновку про те, що тільки сто сорок сім найбільших із них можуть впливати на політику урядів, здійснюючи одночасно вплив і на стан усєї світової економіки. Показово, що штаб-квартири більшості з цих ста сорока семи компаній розміщені у США та Великій Британії, а також те, що три четверті з них – це фінансові посередники. Важливо також, що ці компанії пов'язані між собою за допомогою перехресного володіння. Вони пов'язані настільки, що кожна з них володіє часткою (часто – мажоритарною) у середньому у двадцяти інших компаній. Максимальне число компаній, якими може володіти один фінансовий посередник, досягає позначки у п'ять тисяч. Очевидно, що таке перехресне володіння часто має на меті сприяти зниженню трансакційних витрат, бути додатковим запобіжником від поглинання, однак воно послаблює конкуренцію. Вчені також довели, що навіть незначне перехресне володіння між національними компаніями негативно впливає на конкуренцію в авіації, автомобільній промисловості та металургії [7, с. 8-11].

Функціонування корпорацій на світовому ринку спонукає до пошуку методів регулювання господарської діяльності урядами на новому рівні – наднаціональному. Особливо гостро це питання стоїть у контексті експансії ТНК до країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, оскільки на такі країни транснаціональні корпорації можуть здійснювати винятково значний вплив. Дані про масштаби діяльності ТНК світу у 1990-2012 рр. наведено у таблиці 2. Слід зазначити, що, наприклад, обсяг продажів іноземних філій ТНК склав у 2012 році 25980 млрд дол. США, а вартість їхніх сукупних активів сягнула у цьому ж році 86574 млрд дол. США.

Перетворення глобальної економічної системи значною мірою проявляються у процесах концентрації капіталу й виробництва, які набувають характеру глобальної монополізації. Ця тенденція сучасного розвитку є, з одного боку, причиною, а з іншого – наслідком посилення

ступеня міжнародної монополізації. Будучи базисом глобальної мікроінтеграції, вона набуває свого концентрованого втілення перш за все у формуванні у межах сучасних транснаціональних структур глобальних виробничих мереж та каналів взаємодії національних економік, розширенні суб'єктного складу процесу монополізації та створенні нових інститутів його регулювання. Зміст міжнародної монополізації капіталу визначається пануванням кількох десятків найбільших ТНК, котрі завдяки внутрішньому зростанню та дії механізмів злиттів і поглинань зосереджують під своїм контролем величезні масштаби виробництва, активів, сировинні ресурси, робочу силу та інноваційні технології. Монополізація капіталу досягнула свого найвищого рівня, охопивши практично всі країни світу. Це дає вченим підстави стверджувати про її глобальний характер та становлення нового типу ТНК – глобальних корпорацій [8, с. 122-128].

Важливою тенденцією, яка свідчить про глобальний характер сучасних процесів міжнародної монополізації капіталу, є перехід найпотужніших міжнародних монополій до реалізації стратегій глобальної експансії, які передбачають насамперед поглиблення та ускладнення взаємовідносин між ними та розширення масштабів планомірності їхньої діяльності. Найбільшою мірою це стосується монополій, котрі належать до групи підприємств, пов'язаних міжфірмовими поставками продукції, технологічною залежністю та складною системою взаємозв'язків усіх стадій виробничого процесу [9, с. 488-494]. У межах такої групи корпорацій формується єдиний комплекс, який вимагає координації ринкових цілей та обсягів виробництва, впливу на попит та динаміку розвитку галузі, реалізації узгодженої інвестиційної політики, наукових досліджень та інноваційних розробок. За таких умов досягається керованість і підконтрольність ринкових процесів, знижується невизначеність та непередбачуваність глобальної господарської кон'юнктури, відбувається формування глобальними корпораціями основних параметрів світового ринку.

Таблиця 2

Основні показники діяльності ТНК у 1990-2012 рр.

Показники діяльності	Вартісний обсяг в поточних цінах, млрд. дол. США					Середньорічні темпи приросту, %				
	1990	2005- 2007 (середнє значен- ня)	2010	2011	2012	1991- 1995	1996- 2000	2001- 2005	2011	2012
Обсяг продажів іноземних філій	5102	19579	22574	24198	25980	8,2	7,1	14,9	7,2	7,4
Експорт іноземних філій	1498	5003	6320	7436	7479	8,6	3,6	14,7	17,7	0,6
Експорт товарів і нефакторних послуг	4382	15008	18956	22303	22432	8,1	3,7	14,7	17,7	0,6
Валовий продукт іноземних філій	1018	4124	5735	6260	6607	3,6	7,9	10,9	9,2	5,5
ВВП (у поточних цінах)	22206	50319	63468	70221	71707	6,0	1,4	9,9	10,6	2,1
Сукупні активи іноземних філій	4599	43836	78631	83043	86574	13,1	19,6	15,5	5,6	4,3
Валове утворення постійного капіталу	5109	11208	13940	15770	16278	5,1	1,3	10,7	13,1	3,2
Чисельність працівників іноземних філій, тис. чол.	21458	51795	63043	67852	71695	2,9	11,8	4,1	7,6	5,7

Джерело: Складено автором за даними: World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment and Trade for Development. – United Nations. – New York and Geneva, 2013. – P. 24.

Тенденція сучасного світогосподарського поступу обумовлює зростання інноваційної складової у корпоративних стратегіях ТНК та визначає випереджальну динаміку монополізації ними високотехнологічних галузей виробництва. Вона виражає прагнення компаній до концентрації на підконтрольних підприємствах світового науково-технологічного потенціалу, диверсифікації форм організації інноваційного процесу, поглиблення співробітництва з партнерами у сфері високих технологій та перетворенні ТНК на провідний інститут регулювання світового ринку. Диверсифікація форм і методів конкуренції на глобальному ринку формує нові умови діяльності міжнародних компаній, за яких утримання ними високих конкурентних позицій можливе на основі максимальної мобілізації внутрішнього потенціалу розвитку та використання його екзогенних факторів [10, с. 183-198].

Досягнуті на сьогодні дуже великі масштаби глобальної монополізації капіталу стали закономірним результатом суттєвої модернізації протягом останніх десятиліть стратегій діяльності міжнародних монополій. Ідеться про те, що якщо на доглобалізаційній стадії світогосподарського розвитку для них були характерні стратегії простої інтеграції, коли їхні зарубіжні підрозділи лише відтворювали незначні за обсягами та недиверсифіковані за структурою види діяльності материнської компанії, то сучасне глобальне конкурентне середовище вимагає від міжнародних монополій реалізації більш складних, комплексних стратегій організації міжнародного виробництва з відповідними їм глобальними формами монополізації капіталу. Останні, володіючи значними ресурсами для реалізації закону доданої вартості, формують усталену тенденцію концентрації капіталу в глобальному масштабі [11, с. 58-62].

Ключовим компонентом стратегій діяльності сучасних міжнародних монополій є конвергенція їхніх географічно «розпорошених» філій та розчленованих виробничих систем з формуванням на глобальному рівні високоінтегрованих виробничих мереж. Механізми та напрямки формування міжнародними монополістичними структурами глобальних виробничих мереж на сучасному етапі набувають доволі диверсифікованих форм. Формування

глобальних виробничих мереж може здійснюватися залежно від профілю виробництва, мети створення того чи іншого міжнародного підрозділу, а також специфіки країни, що приймає [12, с. 68-74].

Розвиток глобальних виробничих мереж має своїм закономірним наслідком передусім зближення національних ринків, коли монополістичне виробництво дедалі більшою мірою орієнтується на середнього міжнародного споживача, на єдиний глобальний ринок, на параметри глобального попиту, хоч і з урахуванням відмінностей попиту різних груп населення, а також компаній монополізованого та демонополізованого секторів. Транснаціональні корпорації реалізують при цьому стратегію «глобальної оптимізації» і створюють глобальні мережі виробництва та обслуговування, здійснюючи суперечливий вплив на процеси глобалізації, що є однією з причин асиметричного розвитку світової економіки [13, с. 6-12]. Необхідно погодитися з думкою угорського дослідника М. Шимаї про те, що деякі глобальні корпорації внаслідок кризи набули ще більшої мобільності, ніж раніше, оскільки окремі їхні конкуренти зникли з ринку [14, с. 24-27]. Найпотужніші ТНК з країн, що розвиваються, могли скористатися ситуацією, оскільки у результаті кризи з'явилися можливості придбання фірм у розвинених країнах за вкрай низькими цінами. Саме такі корпорації посилили власні позиції у глобальному брендингу, ціноутворенні, а також серед акціонерів.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що на сьогодні не розроблено регулятивної системи управління глобалізованим бізнесом. Посилення глобальної економічної нестійкості актуалізує проблему забезпечення збалансованості між процесами лібералізації глобального переміщення капіталу ресурсів і забезпеченням наддержавного регулювання основних структурних пропорцій обміну. Правила і норми господарської поведінки, що прийняті у міжнародних організаціях, потребують суттєвої модернізації. Очевидно, що транснаціональним корпораціям потрібно буде пристосовуватися до нових регулятивних систем, які можуть бути запровадженими у міжнародну практику.

Список використаних джерел:

1. Зуев В. Наднациональный механизм в теории интеграции / В. Зуев // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – №4. – С. 30-38.
2. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века: монография / Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2011. – 405 с.
3. Андреященко Е. К вопросу о методологии анализа картельных соглашений / Е. Андреященко, А. Заздравных // Вопросы экономики. – 2014. – №9. – С. 53-64.
4. Гудим К. Пріоритетні форми та напрями функціонування сучасного міжнародного бізнесу / К. Гудим // Економіка України. – 2014. – №6. – С. 77-84.
5. Назиров К. Інституційні підвалини суб'єктного виміру господарчої системи в контексті розвитку національної конкурентоспроможності / К. Назиров, О. Яременко // Економічна теорія. – 2014. – №2. – С. 21-31.
6. Доклад о мировых инвестициях 2011 года. Способы организации международного производства, не связанные с участием в капитале, и развитие / Конференция Организации Объединенных наций по торговле и развитию. – Нью-Йорк, Женева, 2011. – 38 с.
7. Рябкова Д. Тотальный контроль / Д. Рябкова, Е. Снежко // Инвестгазета. – 2011. – 31 октября. – №41. – С. 8-11.
8. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія / Я. М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. – 302 с.
9. Кіндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія / Ю. В. Кіндзерський. – К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2013. – 536 с.
10. Ещенко П. С. Куда движется глобальная экономика в XXI веке?: монография / П. С. Ещенко, А. Г. Арсеев. – К.: Знання України, 2012. – 479 с.
11. Пахомов А. А. Конкурентоспособность российской экономики и отечественных компаний в глобальном измерении: внешнеэкономический аспект / А. А. Пахомов // Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. – 2011. –

№2. – С. 55-66.

12. Березной А. Инновационные бизнес-модели в конкурентной стратегии крупных корпораций / А. Березной // Вопросы экономики. – 2014. – №9. – С. 65-81.

13. Гальчинський А. Конвергентний ринок – методологія перспективи / А. Гальчинський // Економіка України. – 2014. – №1. – С. 4-20.

14. Шимаї М. Виклики для посткризової глобальної системи / М. Шимаї // Економіка України. – 2010. – №4. – С. 22-29.